

ՀԱԶԱՐ ԼՃԵՐԻ ԵՒ ԿՂԶԻՆԵՐԻ ԵՐԿՐՈՒՄ *)

IV

Ազգային ինքնաճանաչութեան և երկրի զարգացման՝ ուսումնարաններէց պակաս չի նպաստել և տեղական մամուլը, ինչպէս յայտնի է, անցեալ երեսնական թուականներին ազգայնական շարժումը, որ ուժգին ալիքներով անցաւ Եւրոպայի վրայից, գործունէութեան զարկ տուեց և Ֆինլանդիայում։ Այստեղ այդ շարժումը, ինչպէս և ամենուրեք, կայանում էր նրանում՝ որ ձգտում էին գրել և կարդալ մայրենի լեզուով, ուսումնասիրել իրանց անցեալը և ներկան, ժողովուրդը, որի աւանդութիւնները գրի էին առնում և հրատարակում։ Եթէ այժմ ֆինական գիտութիւնը կանգնած է համարեա մի մակերևութի վրայ, եւրոպականի հետ և արդէն որոշ հետախնդների է եկել պատմութեան և լեզուագիտութեան ասպարիզում, այդ բոլորին նա պարտական է երեսնական թուականների համեստ գործիչներին։ Բացի պատմութիւնից և լեզուագիտութիւնից լաւ ուսումնասիրուած է և ֆին ժողովրդական բանաստեղծութիւնը։ Ֆինլանդական ոգու կուլտուրական այդ գեղեցիկ ձգտումները բոլորում են միևնոյն աղբիւրից՝ ազգային ինքնաճանաչութիւնից։ Հրապարակախօս Սնելման, «Կալէվլա» երգերի ժողովող Լենրօտ և յայտնի բանաստեղծ Րունէէէրգ եղել են ժողովրդի առաջին ղեկավարներ այդ շարժման մէջ։

Ֆինլանդիայում այդ ժամանակ ազգաբնակչութիւնը բաժանուած էր երկու միմեանցից տարրեր զասակարգերի՝ վերին, որ ընդունել էր չլիեզական քաղաքակրթութիւնը և միշտ խօսում էր չլիեզերէն լեզուով, ստորին, բուն ֆին ժողովուրդը, որ խարխաւում էր տգիտութեան ու խաւարի մէջ և որի լեզուն գոհնիկ էր, գրականապէս անզարգացած։

Սակայն ֆին ազգասէրներն աշխատում էին ժողովրդական լեզուն բարձրացնել, ուստի հրաւիրում էին այն ժամանակուայ ինտելիգենցիային՝ ուսումնասիրել ֆինական լեզուն և ժողովրդ-

*) «Մուրճ» № 8.

դին մօտենալու Այդ հրաւերին չվեղախօս ֆինլանդացիներն առարկում էին, թէ «ժողովրդին մօտենալ» կարելի կը լինի հեշտութեամբ ոչ թէ «բարբարոս» ֆին լեզուի, այլ արդէն կուտուրական դարձած չվեղական լեզուի միջոցով: Ֆին ազգասէրները պատասխանում էին, թէ առանց իմանալու ժողովրդի լեզուն, անկարելի է ժողովուրդն ուսումնասիրել և նրան մօտենալ: — «Ժողովրդի լեզուն», — ասում էր Մնելման, — նրա ոգու անդրադարձումն է: Անկարելի է մի ժողովուրդ քաղաքանապէս կրթել, քանի որ նրա ուսումնարաններում և դատարաններում իշխում է օտար լեզուն»:

Ի հարկէ ֆինները լաւ էին հասկանում որ անկարելի է միանգամից քաղաքացիական իրաւունքներ տալ իրանց լեզուին, երբ նա դեռ չէ զարգացած և մշակուած: Նախօրօք պէտք է նրա վրայ շատ աշխատել լեզուաբանական և գրականական տեսակէտից: Ֆինական լեզուի զարգացման քիչ չէ նպաստել և մամուլը:

Իսկական մամուլի հիմնադիրը, ֆինական Արծրունին, Մնելմանն է: Մինչև այդ՝ զանազան ժամանակներում գոյութիւն են ունեցել միքանի թերթեր, բայց դրանք իսկական մամուլի դեր չէին կատարում: Օրինակ, Լիսերիուսի հրատարակած թերթում լոյս էին տեսնում միմիայն գիւղատնտեսութեան և անասնապահութեան վերաբերեալ յօդուածներ. մէկ-մէկ ղետեղում էին դասախօսութիւններ աշխարհագրութեան մասին և բժշկական խորհրդածութիւններ:

Մնելման 1844 թուականից Կուօպիօ քաղաքում սկսում է հրատարակել միաժամանակ երկու լրագիր. «Հողագործի բարեկամ» ֆին լեզուով և «Սայմա» — չվեղերէն: Առաջինը յատկացրած էր հասարակ ժողովրդի համար, իսկ երկրորդն ի նկատի ունէր ինտելիգէնտ հասարակութիւնը, որին այն ժամանակներում ֆին լեզուն անծանօթ էր: «Սայմա» թերթի դրօշակի վրայ գրած էր՝ «Ֆին ազգի վերածնութիւն»: Այդ նշանաբանն իրագործելու նպատակով Մնելման, ինչպէս և իր ընկերները, ցանկանում էր ամենից առաջ ֆին լեզուի նշանակութիւնը բարձրացնել: Նա պահանջում էր, որ այդ «գոհնիկ» լեզուն դառնայ կրթուած դասակարգի խօսակցութեան լեզուն, որ նրան մօցենն դպրոցները, համալսարանը, դատարանները: Բացի դրանից նա իր թերթում արծարծում էր և այլ բազմաթիւ խնդիրներ. ժողովրդական և միջնակարգ կրթութիւնը, համալսարանը, մամուլի դրութիւնը, վաճառականութիւնը, արդիւնաբերութիւնը, գիւղատնտեսութիւնը, աղքատների հոգատարութիւնը, հողագործի գիւղացիների ցաւերը, օրէնսդրութիւնը, ևայլն, ևայլն,

— ահա նիւթեր, որոնց մասին միշտ գրում էր Սնեկման:

Սնեկմանի բարի օրինակին են հետեւում ուրիշները, և ահա մէկը միւսի ետեւից երևան են գալիս բազմաթիւ թերթեր, որոնցից ամենանշանաւորն են եղել և են՝ «Դազբլադ», «Նիւա Պրէսէն» (Ուզի Սուօմէտար), «Պէյվալէհաի»: Վերջին լրագիրն ամենից առաջագիմական և զեմօկրատական ուղղութիւն ունի. նրան աշխատակցում են երիտասարդ ֆին գրողները:

Ֆինլանդիայում 1898 թուականին դուրս էին գալիս 186 հատ պարբերական հրատարակութիւններ, այսինքն մի հրատարակութիւն 13 հազար ընակչի համար: Այդ հրատարակութիւններից 20 ամենօրեայ են, 21 շաբաթը երեք անգամ են դուրս գալիս, 32՝ երկու անգամ և 32՝ մի անգամ:

Տարէց տարի շատանում է ոչ միայն հրատարակութիւնների թիւը, այլև ընթերցողների քանակութիւնը: Հէլսինգֆօրստում երկու լրագիր ամեն մէկն օրական ցրւում է 12 հազար օրինակ. ուրիշները՝ 7 հազարից մինչև 8 հազար: Գաւառական թերթերի թւում կան այնպիսիները, որոնք հրատարակում են 5—7 հազար օրինակ: Պարբերական հրատարակութիւնների այդպիսի տարածուած լինելը Ֆինլանդիայի պէս ոչ-հարուստ մի երկրում կարելի է միայն շնորհիւ բաժանորդագնի էժանութեան: Մայրաքաղաքի ամենօրեայ մեծ լրագիրների տարեկան գինն է 9—6 ուլլի, գաւառական թերթերինը՝ 5—4 ուլլի:

Տեղական թերթը կարող էք գտնել համարեա ամեն մի խրճիթում: Աւելի ունևոր գիւղացիները բերել են տալիս և մայրաքաղաքի մի թերթ. երբեմն մի քանի հոգի հաւաքական ոյժերով են բաժանորդ գրւում այդպիսի լրագրին:

Լրագրի ազդեցութիւնը մտել է ժողովրդի ամենաստորին խաւերը, որոնցից լրագիրները յետ են ստանում ոչ միայն դրամական միջոցներ, այլև համակրանք դէպի իրանց հայեալքները: Դրան ապացոյց է այն փաստը, որ 1898 թուականին զանազան քաղաքներ Սէյմի պատգամաւորներ ընտրեցին Հէլսինգֆօրսի ամենօրեայ լրագիրների բոլոր խմբագիրներին:

Առանձին ժողովրդական լրագիրներ այստեղ չը կան, այլ հասարակ ժողովուրդը կարդում է նոյն լրագիրները, ինչ որ և ինտելիգենցիան:

Թէ՛ որ աստիճան լրագիրն անհրաժեշտ պահանջ է դարձել ֆին ժողովրդի համար, յոյց է տալիս այն գրութիւնը, որ գիւղական ներկայացուցիչները մատուցին ֆինլանդական կառավարութեան «Viipurin Sanomat» թերթի դադարման առիթով: Այդ գրութեան բովանդակութիւնը մօտաւորապէս հետեւեալն է.

«Օգուտ քաղելով այն իրաւունքից, որով մեզ թոյլա-

տրուած է ամեն անգամ դիմելու Ձեզ՝ ժողովրդի կենսական օգուտները պաշտպանելու նպատակով, մենք Կարելիայի նահանգի գիւղացիներս համարձակոււմ ենք խոնարհաբար ներկայացնել այս գրութիւնը։ Մեր սրբազան պարտքն ենք համարոււմ հաղորդելու Ձեզ այն խորին վիշտը, որ հասաւ ոչ միայն մեզ, այլև Կարելիայի՝ ամբողջ ազգաբնակչութեան՝ շնորհիւ «Վ. Տ.» լրագրի չորսամսեայ դադարեցման։

«Այդ լրագիրը 9,500 օրինակով մուտք էր գործել ժողովրդի ամենախոր շերտերը և իսկական հոգևոր սնունդ էր մատակարարոււմ ընթերցողներին։ Աւելի ցաւալի կերպով ազդեց մեզ՝ Վիբուրգ նահանգի գիւղացիներին վրայ, որ անյայտ պատճառներով տանոււմ ենք անարժան պատժի ծանրութիւնը։ Լրագիրները, մասնաւորապէս «Վ. Տ.»-ը, շնորհիւ իրանց տարածած գիտութեան, մեզ համար դարձել են անհրաժեշտ պահանջ և որոնց լազցակայութեամբ մենք անկարող կը լինենք հետեւի ճշմարտութեան և անդիտակ կը մնանք մեզ անմիջապէս հետաքրքրող հասարակական գործերի մասին։ Այդ բոլորն իմանալը անհրաժեշտ է ամեն մի օրինապահ քաղաքացուն, որպէսզի նա, իբրև հասարակութեան մի անդամ, կարողանայ իր պարտականութիւնները կատարել։ Հակառակ դէպքում կարող են շատ սխալ հասկացողութիւններ առաջանալ։

«Մեզ կ'առարկեն, թէ դադարած թերթի փոխարէն ձեռք բերէք ուրիշները։ Բայց այդ շատ դժուար է, որովհետև դադարած լրագրի բաժանորդները գլխաւորապէս չքաւորներ են և անկարող են նորից վճարել, երբ արդէն տարուայ բաժանորդագիրը սկզբում տուած են։ Այդպիսով՝ պատժելով թերթը, գլխաւոր ծանրութիւնն ընկնում է աղքատ գիւղացիների վրայ։ Այդ պատիժը մեզ համար աւելի է զգալի, որովհետև միմիայն այդ լրագրից ենք տեղեկութիւններ ստանում մեր համայնական և հասարակական գործերի մասին. նրա մէջ զետեղուած են լինում նաև յայտարարութիւններ՝ դէպի համայնքն ունեցած մեր պարտականութիւնների մասին։ Արդ՝ եթէ մենք մնանք առանց այդ հաղորդութիւնների և յայտարարութիւնների, — դրանից կարող է ծագել վեճա՝ շնորհիւ մեր ականայ զանրապատեան, որին կը հետեւի և պատիժը։

«Ի նկատի առնելով այդ բոլորը, մենք ներքև ստորագրողներս համարձակոււմ ենք ոչ միայն մեր կողմից, այլև Կարելիայի ամբողջ ազգաբնակչութեան բերանից խնդրել միջամտելու, որ «Վ. Տ.» լրագրի պատիժը վերացնուի կամ գոնէ թեթեւացնուի։ Մենք լիայոյս ենք, որ դուք կը յարգէք մեր խնդրքը, որովհետև

տև համոզուած ենք, թէ լրագրի մէջ սպրտած մի անզգոյշ խօսքի համար նրան այնպէս չէք պատժի որ այդ պատիժն արտայայտուի նրա ընթերցողների կենսական պայմանների և կարիքների վրայ»:

Մի ուրիշ դէպք, երբ «Պէյվալէհտի» ֆինական լրագրի խմբագիր Էրկօն թողնում էր իր պաշտօնը, միջանի հարիւր հոգի, որոնց թւում և շատ տիկիւններ, նրան պատուեցին մի ճաշկերոյթով: Ճաշի ժամանակ ասացին շատ ճառեր, ի միջի այլոց և Սէյմի պատգամաւոր Աուլէն՝ «Պարբերական մամուլը և ժողովուրդը իրարից այնքան մօտ են,—ասաց նա,—որ առաջինը արտայայտում է միայն այն, ինչ մտածում է վերջինը: Այո, աշխարհումս ոչ մի տեղ, կարծես, լրագիրների և ժողովրդի միջև յարաբերութիւնն այնքան լաւ չէ, որքան մեզ մօտ: Չէ որ մեր լրագիրներին, փառք Աստուծոյ, անկարելի է հաշտել»:

Ամեն տարի Ֆինլանդիայում կայանում է հրապարակախօսների կօնգրէս: Այս տարի նա կայացաւ Արօ քաղաքում, ուր հաւաքուած են եղել մօտ քառասուն հոգի, որոնց թւում կային չվեդախօս և ֆինախօս լրագիրների ներկայացուցիչներ տարբեր ուղղութեամբ: Այս փաստը պերճօրէն ցոյց է տալիս որ բոլոր ֆինլանդական հրապարակախօսները, առաւել ևս այս վերջին ժամանակները, ունեն միատեսակ թանկագին շահեր: Կօնգրէսում քննւում էին 9 հարց, ինչպէս օրինակ, թոչակ նշանակել միջանի հրապարակախօսներին արտասահման ուղարկելու, չնորհակալութիւն յայտնել ազգի այն համակրանքի համար, որ վերջին ժամանակներն ամբողջ ֆին ժողովուրդը ցոյց էր տալիս նրանց. ներկայացուցիչներ ընտրել ֆինլանդական մամուլի կողմից՝ մասնակցելու Պարիզի յուլյահանդէսին, ևայլն, ևայլն: Նոյն ժողովում յայտնի եղաւ, որ անցեալ տարուայ ընթացքում հաւաքուել է յօգուտ «Մամուլի ֆօնդի» մօտ 145 հազար մարկ: Այդ գումարն ահագին է, ի նկատի առնելով երկրի չքաւորութիւնը և ազգի փոքրութիւնը:

Մամուլի հետ զուգընթացաբար զարգանում է և ֆինլանդական գրականութիւնը, մի գրականութիւն, որ ապրում է երկու լեզուի հիւթերով՝ ֆիններէնի և չվեդերէնի:

Բուն ֆինական գրականութեան նախահայրը համարւում է եպիսկոպոս Ագրիկօլա, որ թարգմանում է և 1548 թուականին հրատարակում ֆին լեզուով աւետարանը: Յետոյ մինչև անցնալ դարի սկիզբները այդ գրականութիւնը համարեա ոչինչ չէ արտադրում, մինչև որ առաջին ֆին պատմաբան Պօրտան իր աշխատութիւններով չէ զարթեցնում ազգային իմրած զգաց-

մունքը՝ Այդ վառվռուն ազգասէրը մեծ ազդեցութիւն ունէր համալսարանական երիտասարդութեան վրայ. նա ունեցաւ իրան հետեողներ, որոնց մասին ժամանակակից չվեդախօս ֆինլանդացիներն ասում էին, թէ նրանք ենթարկուած են ինչ-որ «մանրայի» դէպի այն ամենը, ինչ ֆինական է։ Այդպիսի ֆինամոլներն ամենայն ջանասիրութեամբ ուսումնասիրում էին ֆինական լեզուն, հաւաքում էին ժողովրդական երգեր և նախ-նեաց յիշատակարանները, պարապում էին երկրի ազգագրութեամբ, կային, կային։

Երգեր հաւաքողներից մէկն էլ էլլիաս Լենրօտն էր, ֆին նոր գրականութեան հիմնադիրը։ Որովհետև այդ գործիչը մեծ ժամանակցութիւն է ունեցել ֆին լեզուի և գրականութեան զարգացման գործում, ուստի աւելորդ չենք համարում միքիչ երկար գրել նրա գործունէութեան մասին։

Լենրօտը ծնուել է 1802 թուականին մի աղքատ ընտանիքի մէջ, Նիւլանդիայում։ 1822 թ. նա մտնում է Արօ քաղաքի համալսարանը, որի բժշկական ֆակուլտէտը վերջացնելուց յետոյ, իբրև գաւառական բժիշկ, բնակութիւն է հաստատում հիւսիսային Ֆինլանդիայում, իսկ 1853 թ. դառնում է ֆին լեզուի պրօֆէսոր Հէլսինգֆօրսի համալսարանում։ 1862 թ. նա թողնում է այդ գործունէութիւնը և տեղափոխւում է հայրենի Սա-մատի գիւղը, ուր և մեռնում է 1884 թուականին։

Լենրօտն առաջին անգամ նկատում է որ ֆին ժողովրդա-կան երգերի մէջ կայ մի ինչ-որ ընդհանուր կապ։ Նա անդրը-դուելի հաստատամտութեամբ, երկար տարիների ընթացքում, հասարակ գիւղացու շորեր հագած, պարկը մէջքին չափչփում է ամբողջ Ֆինլանդիան, հաւաքում է բոլոր երգերը, որոնցից և կազմում է ներքին կապ ունեցող մի հերոսական պօէմա «Կա-լէվալա» անուան տակ (Կալէվալա՝ Կալէվայի երկիր. Կալէվան ֆին նախահայր դիւցազն է)։

Ամբողջ երկը կազմուած է 22,800 տողից։ Կալէվալայի բանաստեղծական գեղեցկութիւնն ընդհանուր զարմանք յարու-ցեց ընթերցող հասարակութեան մէջ։ Գերմանացի յայտնի լե-զուագէտ Գրիմմ հետազօտել է այդ պօէման և երեսակայութեան հարստութեան ու բնութեան ճշգրիտ նկարագրութեան տե-սակէտից նրան մի շարքում է դրել Հոմերոսի Ոդիսականի հետ։ Պօէմայի գլխաւոր գաղափարը՝ թշնամութիւնն է ֆինների և լոպարների միջև, ինչպէս Հոմերոսի մէջ՝ յոյների և տրոյա-տացիների թշնամութիւնն է։ Թշնամութեան կռուածադիրը եղել է հիւսիսի մի գեղեցկուհի, որի ձեռքը խնդրելիս են եղել շատ

Ֆին հերոսներ: Բերենք այդ պօէմայի կարճագուտ բովանդակութիւնը:

Յայտնի ծեր երգիչ իմաստուն Վէյնէմէյնէն աշխատում է պսակուել Այինօ երիտասարդ գեղեցկուհու հետ, բայց վերջինս յուսահատութիւնից ընկնում է ջուրը, չուզենալով ծեր ամուսին ունենալ: Այն ժամանակ Վէյնէմէյնէն իր ընկերներ Իւմարինէնի և Լէմիկէյնէնի հետ գնում են Պոյօլա (Լապլանդիա) կախարդական աշխարհը, ուր ապրելիս է լինում մի հնաշխարհիկ գեղեցկուհի և խնդրում են նրա ձեռքը: Գեղեցկուհին համաձայն է ամուսնանալ եկուորներից նրա հետ, որ կը կատարէ յաջողութեամբ իր առաջարկած դժուար քաջագործութիւնները, զըլխաւորապէս՝ ձեռք բերել Սամպօ Թալիսմանը (թէ ինչ էին հասկանում հին ֆինները Սամպօ անուան տակ, դրա մասին մինչև այժմ գիտնականները վիճում են. բայց առհասարակ ենթադրում են, որ Սամպօ նշանաբան է բախտի և բարեկեցութեան): Վէյնէմէյնէն անյաջողութեան է հանդիպում, Լէմիկէյնէն սպանւում է և գեղեցկուհուն տիրանում է բախտաւոր Իւմարինէն: Սպանուածի մայրը դուրս է գալիս տնից և իր որդուն փնտրում:

«...Նորից վաղեց մայրը՝ իր կորած որդուն փնտրելու: Շրջագայում էր մթին անտառները, նայում էր ճահիճները, բարձրացնում էր ահագին քարեր, փնտրում էր ջրի մէջ, փորում էր հողը, հարցուփորձ էր անում ժայռերից, լեռնային կածաններից, հարցնում էր լուսնից, սակայն ոչ ոք չէր կարողանում ասել, թէ ինչ պատահեց որդու հետ: Հաճարկեանին ասաց, որ ինքն էլ չափազանց վիշտ ունի, ուստի ժամանակ չունի ուրիշների մասին մտածելու, և որ ինքը չէ իմանում ոչ օրը, ոչ ժամը, երբ չար մարդիկ կը դան և իրան կը կտրեն վառելափայտի համար: Կածանն ասաց, որ իրան խիստ ծանր է գալիս մարդկանց ու կենդանիների քայլերը: Նոյնիսկ լուսնեակը գանգատուում էր, որ իրան վիճակուած էր մեն-մենակ սաւառնել երկնակամարի վրայ, փայլել ցուրտ ժամանակ, իսկ ամառուայ տաք ու լոյս գիշերներին թաղ կենալ: Միմիայն արեգակը, որի պայծառ հայեացքից ոչինչ չէ խուսափում երկրի երեսին, միայն նա, ճաճանչափայլը, խղճաց թշուառ ու կրակ մօրը: Արեգակից նա իմացաւ, որ իր սիրած որդին դաժան մահ է ստացել կատաղի ջրվէժի խորքերում»:

Մօր արցունքները կենդանացնում են Լէմիկէյնէնին, որ հասնում է հարսանիքի խնձողին, վէճ է սկսում տանտիրոջ հետ և նրան սպանում: Վախենալով սպանուածի ազգականների վրէժխնդրութիւնից, նա Վէյնէմէյնէնի հետ վախչում է դէպի

իրանց երկիրը, նախօրօք հեռները վերցնելով Սամսոն ճանապարհին Վէյնէմէյնէն ձկան ծնօտից պատրաստում է «կանտակ» և նրա լարերից այնպիսի սրտառուչ ձայներ է հանում, որ արտասուել է տալիս չրջապատողներին: Դեռ իրանց երկիրը չը հասած, Լօդի աշխարհի բնակիչները ընկնում են նրանց ետևից, հասնում են և սկսում է կռիւը, որի ժամանակ թալիսմանը ընկնում է և կտոր-կտոր փշրւում: Մի կտոր ընկնում է ծովը, որի ալիքները տանում հասցնում են Կալէվալայի, այսինքն՝ Ֆինլանդիայի ափերը: Այնուհետև երկիրը սկսում է ծաղկել և հարստանալ, որինքիչ չեն նպաստում և Վէյնէմէյնէնի իմաստութիւնը և ոյժը: Մի անգամ Վէյնէմէյնէն կորցնում է իր կանտակէն. երկար փնտրելուց յետոյ նա յուսախաբ վերադառնում է տուն:

«...Անցնում է անտառը, հասնում է մարգագետին և տեսնում—կանգնած է մի մատաղահաս, վայելչահասակ, կանանչասաղարթ հաճարկների տնքում է խեղճը, լալիս է չար բախտը:

—Ի՞նչ է պատճառը քո վշտի, սիրելի հաճարկների,—հարցնում է Վէյնէմէյնէն: Ո՞վ կարող էր քեզ վիրաւորել, քեզ նման երիտասարդ գեղեցկուն:

Հաճարկների պատասխանում է.

—Դառն է իմ վիճակը՝ տանջանքներից մաշուել եմ ես: Կը գայ գարունը, ամենքին զուարճութիւն, ամենքին ուրախութիւն կը բերէ, իսկ ինձ՝ վիշտ: Կը գան աղջիկները՝ կը քաղեն իմ ճիւղերը: Մօտ կը վազեն երեխաները՝ կը վիրաւորեն իմ մարմինը սուր դանակներով, կը խմեն իմ անոյշ արիւնը: Հոգիները կը գան՝ կը պոկեն ինձնից իմ կեղիւր, կը հիւսնեն, անխիղճ մարդիկ, տրեխներ և կողովներ: Ամառը սրբան աւելներ կը կապեն իմ ճիւղերից... Ո՛հ, միշտ դողում եմ: Ձմեռը, երբ երկիրը կը ծածկուի սպիտակ սաւանով, կանգնած կը լինեմ ես մենմենակ այս մարգագետնի վրայ, մերկացած հողմի տարափից, դողալու եմ ցրալից և ամօթխածութիւնից: Ոչ ոք չէ իմանում իմ տանջանքների մասին, իսկ ես շատ կը տուժեմ, մինչև որ կը գան մարդիկ, ինձ կը կտրեն սուր կացնով և իբրև վառելափայտ կը տանեն այրելու իրանց օջաղներում:

—Մեծ է քո վիշտը, սիրելի հաճարկների: Այս անգամ քեզ չեն այրի: Ես քեզ կը տամ մի այլ կեանք,—ասաց Վէյնէմէյնէն և երգեց. «Դարդ մի անի, հաճարկների. մի կոճմ գցիր քո տըլտըլութիւնը: Ես ուզում եմ լինել բարի և քեզ սիրով տանել մեր տուն: Կը սարքեմ քեզնից մի կանտակէ. թո՛ղ ամենքն ուրախանան, միշտ-հասնապազ քո ձայներից մարդիկ խնդան և զուարճանան: Դէն կը քչես թախիժ ու վիշտ, հոգի կը տաս տկար մարդուն

և քաջութիւն՝ ընկճուածներին. կ'անդրադառնան կնոջ սրտում
քո ձայները միշտ հմայուն»:

Մերունին շինեց բազմաշարշար հաճարկենուց մի նոր կան-
տելէ: Պակասում էին միայն լարերը: Դուրս եկաւ տնից Վէյ-
նէմէյնէն, ճանապարհին հանդիպեց մի երջանիկ հարսնացուի.
խնդրեց նրանից մի քանի մազ նրա գանգուրներից, որոնցից և
պատրաստեց լարեր: Երբ տաւիղը բոլորովին շինած էր և լա-
րած, նստեց ծերունի երգիչը քարի վրայ, դրեց տաւիղը ծնկնե-
րին և սկսեց փորձել իր նոր կանտելէն: Հրաշալի, աննման ձայ-
ներ լսուեցան այդ խաղաղ երեկոյեան Կալէվալայի ափերին:
Նրանք արտայայտում էին և՛ ուրախութիւն, և՛ տխրութիւն: Հա-
ւաքուեց ժողովուրդը՝ մեծ և փոքր, տղամարդ և կին, կայտառ
երեխաներ, ամենափոքրիկ աղջկերք: Շրջապատեցին նրանք ծեր
երգչին—ուրախութիւնից քարացածի պէս կանգնած, ժպտում
էին արտասուքն աչքներին: Չը կար մի կենդանի արարած, որ
չը գրաւուէր այդ ձայներով՝ ամեն ինչ լսում էր, նոյնիսկ ա-
պառաժները, մութ ծմակները—դրանք էլ մասնակցում էին
ընդհանուր ուրախութեան: Հաճարկենիները կորացրին իրանց
գանգրազարդ գլուխները՝ վախենալով մի թեթև ձայն բաց
թողնել. մեծապանծ սօճիները և վայելչակազմ եղնիները հա-
ւանութեամբ շարժում էին մութ կատարները, լուցին թռչուն-
ներն անտառում, իսկ դաշտերում միմեանց գրկախառնում էին
ծաղիկները»:

Չը նայած հերոսական քաջագործութիւններին, Վէյնէմէյ-
նէն ստիպուած է լինում, սակայն, զիջանել Մարիամի որդուն
(Քրիստոսին)՝ չուզենալով իշխանութիւնը նրա հետ բաժանել.
իմաստուն երգիչը նաւակի մէջ նստած հեռանում է երկրից:
Նա խաղաղ սրտով է թողնում Կալէվալան, մտածելով որ նրա
համար արել է ամենը, ինչ որ կարողացել է, այսինքն՝ սովո-
րեցրել է իր ժողովրդին երկրագործութիւն և զանազան ար-
հեստներ, որոնցով առաջ են գալիս երջանկութիւն և բարեկե-
ցութիւն. սովովեցրել է կանտելէ նուագել և երգել, իր սեփա-
կան կանտելէն և քաղցրահնչիւն երգերը նա կտակում է սիրե-
ցեալ ազգին:

«Կալէվալա» պօէմայի հրատարակութեամբ հաստատ հիմք
է դրւում ֆինական նոր գրականութեան:

Այն ժամանակ, երբ լենրօտը ֆիններին ծանօթացնում էր
իրանց ժողովրդական բանաստեղծութեան հետ, նրա ժամանա-
կակից Բունէքէրգը հուշակ էր ստանում իբրև ազգային բանաս-
տեղծ: Բունէքէրգը քնարով էր արթացնում ֆինլանդացիների
ներհոգ ազգասիրութիւնը: Նրա ժողովրդականութիւնը գլխառ-

բազէս հիմնուած է «Ենթասպայ Ստօլի պատմութեան» վերնագիր կրող պօէմայի վրայ: Սա՝ ազգասիրական երգերի մի շարք է, որ դրուատուած է 1808—1809 թուականների կատարած հայրենիքի պաշտպանութիւնը: Այդ երգերից շատերը ձայնագրուած են երգեցողութեան և երաժշտութեան համար, իսկ նրա նախերգանքը՝ «Վօրտ-Լանդ» (հայրենիք), դարձել է ֆինլանդական ազգային օրհներգ:

Րունէքէրգի միւս գրութեանների մէջ նշանաւոր է «Եղջերունների որսորդներ» պօէման, որ գեղարուեստօրէն նկարագրուած է Ֆինլանդիայի խաղաղ կեանքն ու բնութիւնը:

Համարեա ամբողջ Րունէքէրգը թարգմանուած է ֆիններէն. նա ինքը գրում էր միայն չվեդերէն, սակայն այդ արգելք չի դառնում նրան լինել այն դրօշակը, որի շուրջը հաւաքուած են երկրի իրար հակառակորդ երկու կուսակցութիւնները՝ չվեդամուները և ֆիննամուները: Իրանց սիրեցեալ բանաստեղծի գրութեանների մէջ ֆինլանդացիները գտնում են այն ընդհանուր շաղկապը, որ միշտ նրանց մոռացնել է տալիս կուսակցական պայքարը:

Րունէքէրգի տունը Բօրգօ քաղաքում դարձած է այժմ ազգային սեփականութիւն, և ամեն տարի մի յայտնի օր ֆինլանդացիները ուխտ են գնում այնտեղ: Ֆինլանդիան պատուեց իր մեծ բանաստեղծին՝ մահից յետոյ արձան կանգնեցնելով, իսկ կենդան ժամանակ ընծայեց 74 հազար մարկ՝ իրրն ազգային պարգև, հաւաքած ամբողջ ազգաբնակչութիւնից:

Այդ փառքը Րունէքէրգը մի յայտնի չափով բաժանում է Ֆինլանդիայի առաջին ընարերգ Զ. Տօպելիուսի հետ: Սրա «Դաշտային ծաղիկներ» բանաստեղծութիւնների ժողովածուն կարելի է գտնել ամեն մի՝ շատ թէ քիչ կրթուած ընտանիքի մէջ: Տօպելիուսը զլիսաւորապէս յայտնի է իր հէքիաթներով: «Տօլդի ծընունդը», «Պիկու Մատի», «Սամպօ Լապէլիէ», «Եղբր բարի դէպի աղքատները», «Ճշմարտութեան մարգարիտը»,—անս հէքիաթներ, որոնք անհրաժեշտութիւն են ներկայացնում ֆինլանդիայի և Սկանդինավիայի բոլոր ուսումնարանների համար:

Տօպելիուսը վախճանուեց 1898 թուականին: Նրա յուզարկաւորութեան մասնակցում էին ֆինլանդիան և Սկանդինավիան: Այդ երկիրները լուս էին հասկանում, թէ ինչով են երախտապարտ «Բեռի Տօպելիուսին», որ ամեն օր 5—7 մանկական նամակներ էր ստանում: Նա ուսուցանում էր հիւսիսային երկիրների երեսմաներին սիրել ու յարգել գաղափարներ և իրանց հայրենիքը: Տօպելիուսը նրանց սէր էր ներշնչում դէպի ճշմարտարտութիւնն ու ազնւութիւնը:

Երեխաներն առհասարակ Տօպէլիուսին գերադասում են Աւդերսէնից: Վերջինիս հումօրը երբմնակի նբանց համար շատ նուրբ է, իսկ հէքիաթի էութիւնը յաճախ մնում է անհասկանալի: Տօպէլիուսը երիտասարդ ազգերի բանաստեղծ է. նա միամիտ է, ինչպէս բնութեան մօտիկ մի ժողովուրդ:

Բունէքէրգ և Տօպէլիուս՝ ահա երկու ներկայացուցիչ այն բարի սերմերի, ինչ որ գցել է զրականական հողի մէջ չվեղական քաղաքակրթութիւնը Ֆինլանդիայում: Ֆինլանդիայի համար նրանք այն են, ինչ որ են համեմատաբար Գեօթէն և Շիլլէրը Գերմանիայի համար:

Բացի վերոյիշեալ բանաստեղծներից, չվեգերէն լեզուով գրողների մէջ նշանաւոր են Ֆրանցէն, Ստենքէկ, Կվանտէն, Տալաստչէրնաւ: Սակայն վերջին ժամանակները չվեղախօս հեղինակները մանրանում են Ֆինլանդիայում և տեղ են տալիս Ֆին գրողներին:

Վաթսնական թուականներին ասպարէզ է դալիս առաջին Ֆին վիպասանը: Դա Ալեքսիս Կիվին է (ծնունց 1834 թ., մեռաւ 1872 թ.): Կիվիի իսկական անուն է Ստենվալ (Ֆինլանդիայում օրինքը թոյլ է տալիս չվեղական անունները դարձնել ֆինականի. օրինակ, այնպէս, ինչպէս եթէ մենք ուզենանք Ասլանեան ազգանունը դարձնել Առիւծեան): Լենքօտի նման նա չվեղական հասարակ ձագոււմ ունի, սակայն մեծացել էր ֆինների շրջանում: Ինչպէս և Լենքօտ, Կիվին արհեստաւորի զաւակ էր և մանկութեան հասակում ոչ մի կրթութիւն չէ ստանում: Միայն 17 տարեկան դարձած, նա սկսում է կարգաւորել սովորել: Տենդային ջանասիրութեամբ Ալեքսիսը շարունակ ուսումնասիրում է Աստուածաշուէնը, Հոմերոսը, Շէքսպիրը, Դօն-Քիշօտը և Կալէվալան: Վերջապէս, առանց որեւէ կողմնակի օգնութեան, նա այնքան պատրաստ է լինում որ կարողանում է համալսարան մտնել: Ուսանող ժամանակ նա շարունակում է ազահութեամբ իւրացնել նոր գիտութիւններ, միաժամանակ փորձում է իր ոյժերը զրականական ասպարիզում և շուտով հռչակ է վաստակում:

Տկարութեան և վաղաժամ մահուան պատճառով Կիվին անկարող է գտնուում շատ գրել, բայց ինչ որ նա գրել է, այդ էլ բաւական է լինում հիմք դնելու ֆինական պրօզայի նրա դրած դրամաներից «Կուլէրվօ»-ն ամենայայտնին է. իսկ «Եօթը եղբայր» վիպասանութիւնը (գրած 1870 թ.) մինչև այժմ հաշուում է ֆիններէն լեզուով գրած ամենալաւ գեղարուեստական երկը: Նոյն 1870 թուականին նա ինկադարւում է և երկու տարուց յետոյ վախճանւում հիւանդանոցի մէջ:

«Եօթը եղբայր» վէպի բովանդակութիւնը վերցրած է ժողովրդի կեանքից: Գործողութիւնը կատարուում է երկրի խորքում, Տավառաւանդում, միջանի տասնեակ տարի սրանից առաջ:

Կիվին այդ վէպով նպատակ ունէր ցոյց տալու, թէ ինչպէս եօթը կիսավայրենի մարդիկ դառն դասեր առնելով կեանքից, դառնում են քաղաքակրթութեան հետեւողներ՝ շնորհիւ իրանց ստացած հարուածների և գիւղական առողջ խելքի:

Երիտասարդական սանձարձակ տարիներում այդ եօթը եղբայրները գնահատում էին միմիայն ֆիզիքական ոյժը և քաջութիւնը: Բայց ահա վախճանւում են նրանց ծնողները, և եղբայրները ստիպուած են լինում տնտեսութեամբ պարապել և առհասարակ կեանքի մասին մտածել: Նկատում են որ իրանց տանտիկին է հարկաւոր. հարցը միայն նրանումն է, թէ եղբայրներից որը պատկուի: Վերջիվերջոյ հինգ աւագ եղբայրները որոշում են հարսնացու ճարել: Բայց օրէնքը թոյլ չի տալիս անգրագէտներին ամուսնանալ, իսկ եղբայրներից ոչ մէկը կարգաւ չը գիտէ: Այժմ պարզ տեսնում են, թէ որքան օգտակար է գրագիտութիւնը, ուստի բոլորը միասին դիմում են իրանց գիւղի տիրացուն և խնդրում որ նա կարգաւ-գրել սովորեցնէ իրանց: Ուսումնարանում այդ նոր աշակերտները վատ են սովորում, ուստի դառնում են ընկերների ծաղրի առարկայ: Բանը վերջանում է տուրուղմիոցով, որին մասնակցում է ամբողջ գիւղը: Այն ժամանակ եղբայրները իրանց բաժին հողը կապալով տալուց յետոյ, հեռանում են անտառները, որ կարողանան բնութեան ծոցում ազատ կեանք վարել:—Այդ վայրենի կեանքի նկարագրութիւնը ամենազեղեցիկ էջերն են ոչ միայն Կիվիի գրուածքների, այլև ամբողջ ֆինլանդական գրականութեան:—Անտառաբնակ եղբայրները կամաց-կամաց ստիպուած են լինում որսորդութիւնը թողնել և դիմել երկրագործութեան. կրտսեր եղբայրը կարգաւ-գրել է սովորեցնում իր եղբայրներին: Վերջն այն է լինում, որ նրանք թողնում են իրանց վայրենի կեանքը, վերադառնում են գիւղ և ապրում իբրև քաղաքակրթ մարդիկ:

Կիվիի հետ միաժամանակ ասպարէզ է գալիս մի ուրիշ վիպասան: Դա Պիետարի Պէյվարինտան է, որ հիմնում է գիւղացի-գրողների շկոյան *):

Կիվիի մահից տաս տարուց յետոյ ֆին գրականական աշխարհում երևան են գալիս նրա երկու տաղանդաւոր հետեւող-

*) Սրանց մասին տե՛ս «Մուրճ» № 2.

ները՝ մէկն իբրև դրամատուրգ, միւսը՝ վիպասան, Հետաքրքիրն այն է, որ այդ դրամատուրգը եօթը երեխայ ունեցող 40 տարեկան մի այրի կին է: Միննա Կանտն է այդ, մի հեղինակ, որ հաւասարապէս յարգանք է վայելում թէ իր հայրենիքում և թէ ամբողջ Սկանդինավիայում**):

Միւս գրողը՝ Իւհանս Ահօն է (ծն. 1861 թ.), որ ներկայ ֆին վիպասանների մէջ ամենագլխաւոր տեղն է բռնում: Չը նայած որ Ահօն դեռ երիտասարդ մարդ է և գրում է մի լեզուով, որ քիչ է ծանօթ եւրոպայում, ինչպիսին է ֆիններէնը, սակայն նրա անունն արդէն յայտնի է դարձել նմանապէս Շվեդիայում, Գերմանիայում և մասամբ Ռուսաստանում:

Ահօն ստացել է լաւ կրթութիւն. իր ուսումը նա վերջացրել է Հէլսինգֆօրսի համալսարանում: Վաղ հասակից նա սկսեց գրել և արդէն ուսանող ժամանակ աշխատակցում էր ֆինական լրագիրներին, «Պէյվալէհտի» թերթի հիմնադիրներից մէկն էր, իսկ այժմ խմբագրւում է «Ուզի Կուվալէհտի» լրագիրը:

Երիտասարդական տարիքում Ահօն գտնւում էր Կիլկի բարերար ազդեցութեան տակ, սակայն յետոյ նա զարգանալով շուտով դուրս է գալիս այդ ազդեցութիւնից և այժմ բոլորովին ինքնորոշ գրող է: Ահօի լեզուն այնքան լաւ է և գրականական, այնքան տարբեր է բոլոր նախորդների լեզուից, որ իրաւամբ նրան կարելի է հաշուել արդի ֆին գրականական լեզուի հիմնադիր: Նա ինքն իր գրուածքները թարգմանում է չվեդերէն, այնպէս որ միաժամանակ երկու լեզուով են դուրս գալիս նրա գրքերը: Թէ որքան չվեդախօս ֆինլանդացիները ևս յարգանքով են վերաբերւում ֆին գրողին, դրան ապացոյց է այն որ Ահօի թարգմանութիւնները արագութեամբ սպառւում են: «Enris» ժողովածուի լոյս տեսնելուց երրորդ օրը մենք չը կարողացանք գտնել ոչ մի օրինակ այդ գրքից Հէլսինգֆօրսի բոլոր գրախանութներում:

Ահօն դուրս եկաւ գրականական ասպարէզ եօթնամանական թուականներին երկու պատմուածքով՝ «Երբ հայրը դնեց լամպա» և «Երկաթուղի»: Այս անդրանիկ գրուածքների մէջ նա անօրինակելի հումօրով պատկերացնում է այն չիտթութիւնը, որ քաղաքակրթութիւնը մտցրեց աշխարհից կտրուած մարդկանց կեանքի մէջ: Այդ պատմուածքները մեծ աջողութիւն ունեցան ֆին ընթերցողների չըջաններում և իսկոյն ևեթ թարգմանուեցին չվեդերէն: Յետոյ Ահօն գրում է մեծ վիպասանու-

*) Միննա Կանտի մասին տե՛ս տ. Մ. Օ.-ի յօդուածը, «Մուրճ» № 4.

թիւն, որի առաջի հատորը կրում է «Քահանայի աղջիկը» վեր-
նագիրը, իսկ երկրորդը՝ «Քահանայի կինը»։ Այս վէպի մէջ Ահօն
վարպետօրէն պատկերացնում է ֆին աղջկայ և կնոջ կեանքը։
Դա մի գրուածք է, որ կարող է պարծանք համարուել Եւրո-
պայի ամեն մի գրականութեան համար, իսկ մի այնպիսի երի-
տասարդ գրականութեան համար, որպիսին է ֆինականը,—մի
նշանաւոր երևոյթ է։

Ահօի մանր պատմուածքները շօշափում են ժողովրդի
կեանքը։ Մեծացած լինելով՝ դիւղական շրջանում եօթնամեա-
կան թուականների ժողովրդասիրական շարժումների ժամանակ,
հեղինակը բազմակողմանի ուսումնասիրել է գիւղացու կեանքը,
ուստի նա կարողանում է զարմանալի ճշտութեամբ վերլուծել
հասարակ մարդկանց զգացմունքները, որ առհասարակ այնքան
դժուարութեամբ են հասկանում արտօնեալ դաւալարգերին
պատկանող անձնաւորութիւնները։ Ահօն նոյն ճշտութեամբ
պատկերացնում է և միւս դասակարգերը։ Նրա բոլոր գրուածք-
ներում չէք գտնի բարդ բովանդակութիւն կամ արկածներ։ Ա-
հօն սիրում է նկարագրել հասարակ մարդկանց ամենահասարակ
հանգամանքներում՝ երբեմն մեծ հումորով և միշտ զգայմունք-
ների նուրբ վերլուծութեամբ։

Եթէ Միննա Կանտը մերկացնող է և միննոյն ժամանակ
գեղարուեստագէտ, Ահօն բացառապէս գեղարուեստէտ է և
դիտող, առաւել ևս վերջին գրուածքների մէջ, ինչպէս են՝ «Տա-
շեղներ» և «Էնրիս» վերնագրի տակ չորս հատոր մանր պատ-
մուածքները *), «Քահանայի աղջիկը և կինը» և «Պանու» մեծ
վէպը։ Վերջին աշխատութիւնն արժանացել է «Ֆին գրականա-
կան ընկերութեան» ամենաբարձր պարգևին։ Այդ վէպի բովան-
դակութիւնը վերաբերում է այն ժամանակներին, երբ վերջին
օրերում հեթանոսութիւնը կռուելիս է եղել քրիստոնէութեան
դէմ Ֆինլանդիայի խորքերում։ Հեղինակն աշխատում է պարզել
թէ ինչու յաղթանակը քրիստոնէութիւնը տարաւ, չը նայած
նրան որ ֆինական հեթանոսութիւնը, գոնէ իդէալական դա-
րելշմաններում, ընդհանուր գծեր է ունեցել քրիստոնէութեան,
հետո՝ Ահօն գալիս է այն եզրակացութեան որ քրիստոնէութիւ-
նը,—մի կողմ թողած կառավարութեան պաշտպանութիւնը,—
յաղթեց հեթանոսութեան նաև այն պատճառով, որ նկարագրած
դէպքերի ժամանակ այս վերջինը կերպարանափոխուել էր դէ-
պի վատը, հեթանոսութեան նախկին պարզ ձևը և նրա սէրը

*) «Էնրիս»-ից մի փոքրիկ պատմութեան թարգմանութիւնը լոյս է
տեսել Մշակումս։

դէպի բնութիւնն ու մարդիկ տեղի էին տուել կախարդութեան ու զոհարարութեան պաշտամունքին: Վէպի մէջ քրիստոնէութեան կողմնակիցն է եռանդուն Մարտինուս Սլայ, իսկ հեթանոսութեան՝ վէպի հերոս Պանու, որին ժողովուրդը վերջիվերջոյ մատնում է կառավարութեան ձեռքը: Երկրորդական անձնաւորութիւններից յիշենք Իօրմու և Կարի՝ մաքուր հեթանոսութեան կողմնակիցները, որոնք չէին համակրում Պանուի գործադրած կախարդական ձևերին: Տեսնելով քրիստոնէութեան յաղթանակը, նրանք հեռանում են անապատ որայնտեղ անարգել կերպով պաշտեն բնութիւնը և ապրեն իմաստուն Վէյնէ-մէյնէնի վարդապետութեան համաձայն:

«Պանու» վիպասանութեամբ Ահօն դասուում է այժմ Եւրոպայի նշակաւոր հեղինակների շարքում:

Ահօի հետեողներից նշանաւոր են Պակալա և Ինգման:

Բոլորովին առանձին տեղ է բռնում ֆինլանդական գրականութեան մէջ յայտնի վիպասան Արվիդ Էրնֆէլդ (ծն. 1861), զաւակ մի ընտանիքի, որ տուել է Ֆինլանդիային տաղանդաւոր նկարիչ էրօ Է.-ին և նշանաւոր կոմպոզիտօր Արման Է.-ին: Էրնֆէլդը շատ ուշ է գրականական ասպարէզ մտնում, բայց հէնց իր առաջին գրուածքով՝ «Հայրենիք» վիպասանութեամբ իսկոյն ևեթ գրաւում է ընթերցող հասարակութեան ուշադրութիւնը: Այդ վէպում հեղինակը հոգեբանօրէն ճշգրտութեամբ նկարում է արդի ուսանողութեան կեանքը: Գրքի առաջի մասում նա դուրս է բերում գիւղական չըմանից առաջացած ուսանողի պատկերը, նրա աշոգութիւնը և զարգացողութեան աստիճանը: Երկրորդ մասում Էրնֆէլդը ցոյց է տալիս, թէ ինչպէս հերոսի հոգեկան երկուորութիւնն ու մեծամտութիւնը—հետևանք կրօնակրթութեան—ծուլում են մի զգացմունքի մէջ, մի զգացմունքի, որ առաջ է գալիս դէպի հայրենի երկիրն ունեցած սիրուց, դէպի ժողովուրդը տաժաժ համակրանքից, դէպի հայրենիքի համար աշխատելու ցանկութիւնից:

Էրնֆէլդի վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի Լև Տօլստօյ, որի վարդապետութիւնը ֆին վիպասանն աշխատում է կեանքի մէջ իրագործել. առաջ նա աշխատում էր կօշկակարի մօտ, յետոյ դարձնի մօտ, իսկ այժմ քաշուել է գիւղը և երկրագործութեամբ է պարսպում:

Ֆինլանդական գրականութեան այս համառօտ տեսութիւնը վերջացնելիս, չի կարելի չը յիշել և ֆին բանաստեղծներին, որոնք թուով շատ չեն և որակութեամբ էլ դժժը են կանգնած արձակ գրողներից: Նշանաւորները հետևեալներն են.

Պաւօ Կօրօնէն՝ իր ժամանակ, քառասնական թուականնե-

րին, մեծ հուշակ էր վայելում։ Աշուղի նման նա մի գիւղից միւս գիւղն էր չըջագայում և երգում էր իր յօրինած երգերը, որոնք դրուստում էին զանազան նշանաւոր անցքեր։

Վաթնական թուականներին աշողութիւն էր վայելում կոյր երգիչ Կալիօ, որի ոտանաւորները ձայնագրուած են և մինչև այժմ երգւում է Ֆինլանդիայում։

Կենդան բանաստեղծների մէջ յայտնի են Կայանդէր, Կրամսու, Լէյնօ և Էրկօ։ Առաջինը նշանաւոր է իբրև լաւ թարգմանիչ անգլիացի, չվեղացի և գերմանացի բանաստեղծների, իսկ երկրորդը՝ բալլադայի ձևով տարրականացնում է ժողովրդի համար ազգային պատմութիւնը։ Վերջին բանաստեղծը գլխաւորապէս գրում է բաւականին յաջող թատերական պիէսներ։

Ֆինլանդիայի գրականութիւնը ուսումնասիրելու նպատակով մենք մտնում էինք Հէլսինգֆօրսի գրախանութները և գրադարանները՝ մեր ցանկացած գիրքը ձեռք բերելու կամ կարդալու։ Այստեղի գրախանութներում վաճառւում են բացի չվեղերէն և ֆիններէն գրքերից նաև եւրոպական լեզուներով գրուած բոլոր այն հրատարակութիւնները, որոնց բովանդակութիւնը վերաբերում է Ֆինլանդիային։ Դուք կը գտնէք այստեղ և՛ ֆրանսերէն, և՛ գերմաներէն, և՛ անգլիերէն, և՛ ռուսներէն գրքեր այդ ուղղութեամբ։

Ժողովրդական գրադարանները (կան 800 գիւղական գրադարան-ընթերցարաններ) մեր ուշադրութիւնը գրաւեցին մի առանձնայատկութեամբ, որ երբէք տեսած չեմ ոչ մի ուրիշ երկրում։ Դա՝ երեսներին յատկացրած առանձին ընթերցարանն է։ Քաղաքիս ամենամեծ ժողովրդական գրադարանը (գտնւում է Rikardsgatan փողոցում), բացի ընդհանուր զահլիճից, ունի մի ուրիշ աւելի փոքրը, որ տեղաւորում է մօտ 100 հոգի երեսներ։ Մեր այցելած օրը սենեակը լիքն էր երեսներով 15 տարեկան պատանիներից սկսած մինչև 3 տարեկան երեխաներ։ Փոքրիկները կարող են գրադարան այցելել միմիայն մեծերի ուղղեկցութեամբ։ Ի հարկէ այդ պատլիկները չեն կարդում, այլ նայում են պատկերազարդ գրքերը։ Պէտք է տեսնել թէ՛ սրպիսի համարձակութեամբ նրանք զիմում են գրադարան պետ օրիորդին՝ խնդրելով տալ «Ռօբինզօնը», «Բեռի Տօպկիուսի հէքիաթները» կամ մի այլ գիրք, որ միայն թէ պատկերազարդ լինի։ Մանկական այդ ընթերցարանն ունեցել է 1898 թուականին մօտ 80 հազար այցելողներ, միջին թուով օրական 220 այցելութիւն։ Ի Հարկէ 3 տարեկանից գրադարանին ընտելացած մարդը կը շարունակէ միշտ սիրել գրքերի տաճարը, և ոչ թէ մեզ նման... կանաչ սեղանը։

Երկրիս ուսումնասիրութեան քիչ չեն նպաստել մեզ և թանգարանները, որոնց միջանիսի մէջ հաւաքուած են ֆինլանդական նկարիչների և քանդակագործների ձեռակերտները՝ Քանդակագործութեան մէջ հռչակ են ստացել Բունէէէէէրգը (քանաստեղծի որդին, որ շինել է իր հօր, Ալեքսանդր Բ-ի և համալսարանի հիմնադիր Բրագէի արձանները), Տականէն, Վալգրէն, Ստիգէլ, իսկ Էդէլֆէլդ և Հալլէն նկարիչները արդէն համաշխարհային հռչակ են վայելում:

Քաղաքիս թանգարաններից ինձ ամենից շատ հետաքրքրեց ուսանողների սարքած ազգագրական թանգարանը: Թէև այն օրը, երբ առաջին անգամ մենք գնացինք տեսնելու այդ հետաքրքիր հիմնարկութիւնը, այցելութեան օր չէր, սակայն թանգարանապետը ամենայն սիրով մեզ թոյլ տուեց նայելու, ինքն էլ մեզ ուղեկցում էր և բացատրութիւններ տալիս: Եւ միայն այս մարդը չէր, որ այդքան սիրալիր կերպով էր վարւում մեզ հետ, — և ամեն մէկի հետ ի հարկէ. ամեն տեղ ևս մենք հանդիպում էինք քաղաքավարի ուշադրութեան: Մի օրինակ ևս, երբ այս գարնանը Վիրուրգ քաղաքումն էինք, ի միջի այլոց ուղեցիկը այցելել և թանգարանը: Խիստ հիասթափուեցանք, երբ մեզ ասացին, թէ նոր կառուցած թանգարանը պիտի բացուի մի ամսից յետոյ: Բայց երբ թանգարանապետն իմացաւ, որ մենք տուրիստներ ենք և այդքան երկար սպասել չենք կարող, առանց տատանուելու նա ինքը բաց արաւ սենեակների կողպած դռները և մեզ հետ երկու ժամուայ ընթացքում լրջում էր ամբողջ թանգարանը և յաճախ մեր ուշադրութիւնը հրաւիրում այս կամ այն հետաքրքիր իրերի վրայ, նայնիսկ ներդրութիւն էր խնդրում, որ հին թանգարանից բերած առարկաների մի մասը դեռ թափթփուած են յատակի վրայ, ուստի լաւ տեսնել դժուար էր: Ի հարկէ այդ բոլորը կատարւում էր առանց որևէ վարձատրութեան:

«Ազգագրական թանգարանը» գոյացել է շատ հասարակ կերպով: Ամեն մի ուսանող ամառուայ արձակուրդներին տուն վերադարձած ժամանակ հաւաքել է կամ չնչին գումարով գնել է տեղական հետաքրքիր իրերը և իր հետ բերել Հէլսինգֆօրս: Միջանի տարուց յետոյ հաւաքուել է այնքան նիւթ որ կարելի է եղել թանգարանի սկիզբը գնել: Իրանց միջոցներով ուսանողական ընկերութիւնները վարձել են մի մասնաւոր տուն թանգարանի համար: Այժմ, երբ այդ թանգարանն արդէն ուշադրութիւն է գրաւել, մտադրութիւն կայ քաղաքի հաշուով առանձին շինութիւն կառուցանել: Չը կարծէք թէ այդ թանգարանում, ինչպէս առհասարակ լինում է, հաւաքուած են մի-

միայն հաղուագիւտ և թանկագին իրեր. ոչ, դուք այդտեղ կը տեսնէք և ամենահասարակ իրեր, որ մեզ մօտ նոյնանմանները չէին արժանանալ որեւէ ուշադրութեան: Ուսանողները հաւաքել են ֆինլանդիայի ամեն ծայրերից իրեր, կահ-կարասիք, հագուստ, գործիքներ, զէնքեր, նաւակներ, ձգնորսական զանազան պարագաներ, սայլեր, ձիու արգուզարդեր, տնայնագործական իրեր, գործուածքներ, գորգեր, ասղնեգործած երեսաքրիչներ, սուվորաներ, վարագոյրներ, կայլն, կայլն. չեն մոռացուած ամենամանշան իրերն անգամ, օրինակ, փոքրիկ քարեր, որոնցով աղքատ տեղերում աղ են կրճում, զամբիւղներ և ծառի կեղևից պատրաստած «գօրներ, որոնց մէջ միրգ են պահում: Այս բոլորը խնամքով հաւաքուած է, նպատակ ունենալով կարելոյն չափ լրիւ գաղափար տալ երկրի մասին: Միքանի սենեակներ բռնուած են փոքրիկ տնակներով, որոնք պատկերացնում են ֆին գիւղացու խրճիթի ներսը. այստեղ դուք կարող էք տեսնել ֆինլանդիայի զանազան նահանգների գիւղացիների նիստ ու կայքը, չորերի տարազի տարբերութիւնը, նահապետական և արդի գործիքները, կայլն: Նոյն խրճիթներում կան և մոմից շինած ֆիգուրաներ բնական մեծութեամբ, որոնք ներկայացնում են երկրիս զանազան տիպերը:

Այդ թանգարանում կայ նաև ասղնեգործութեան և առհասարակ ձեռագործների հարուստ ժողովածու: Արդէն վաղուց մարդիկ նկատում էին որ ֆինական ասղնեգործների նախնիքը խիստ օրիգինալ և գեղեցիկ են, որոնք յոյց են տալիս գիւղացու բնութիւնից օժտուած գեղարուեստական ճաշակը: Զը նայած դրան, հարուստ և ինտելիգէնտ դասակարգերը, ինչպէս և մեզ մօտ, գերադասում էին օտարերկրեայ գործարանական կտորների անճաշակ և չաբլօն նախնիքը, և միմիայն ազգայնական շարժման ընթացքում պահանջ զգացուեց ֆին տնայնագործական գործուածքների: 1879 թուականին կազմուեց մի ընկերութիւն, որ նպատակ դարձրեց՝ զարգացնել ֆին տնայնագործական արդիւնաբերութիւնը, սովորեցնել ցանկացողներին ասղնեգործութիւն և հասարակութեան մէջ տարածել այդ տեսակ գործուածքներ: Այժմ ընկերութեան ուսումնարանն ունի առանձին բնակարան, ուր բազմաթիւ աղջիկներ և կանայք սովորում են այդ արհեստը: Միևնոյն տեղից կարելի է գնել կամ վարձով վերցնել՝ ընդօրինակելու համար, զանազան տեսակ նախնիքի նմուշներ: Մենք ընդօրինակել ենք այդ նախնիքից շատերը, որոնց մեծ մասը խիստ նմանութիւն ունի կովկասեան, առաւել ևս թարաքամաների, գործուածքների նախնիքին: Շնորհիւ ընկերութեան ջանքերին, ֆին ձեռագործ իրերը մօղա է դառնում

և տնայնագործական արդիւնաբերութիւնը սկսում է զարգանալ: Գործարանի ազդեցութիւնից դուրս մղուած տնային «դաշ» չափը նորից լոյս աշխարհ է գալիս գիւղացու խրճիթում և այգիստով սրա վաստակած պարէնի վրայ մի բան աւելացնում ձմեռուայ անգործ օրերին: Կառավարութիւնն իր կողմից նայալէս նպաստում է տնայնագործական արդիւնաբերական այն բաներում, որի մէջ իրանք տնայնագործներն անձեռնհաս են լինում իրագործելու: Նկարչական ուսումնարանների վերջին դասարանների աշակերտներն ուղարկւում են երկրի խորքերը, ուր նրանք պարապում են գիւղացիների հետ, նրանց ծանօթացնում են վերջին նորութիւնների, նկարների, գործիքների հետ: Սակայն աշխատում են, որքան հնարաւոր է, պահպանել գործուածքներում նահանգի առանձնայատկութիւնը, որով և ձեռագործը հետաքրքիր և օրիգինալ է դառնում:

— Զէ որ վերջիվերջոյ տնայնական արդիւնաբերութիւնը կ'ընկճուի գործարանականի առաջ, — դիմեցի ծանօթիս, յիշելով Կարլ Մարքսի վարդապետութիւնը:

— Մեծ պեղանտութիւն կը լինի մեր կողմից, եթէ արդի գիւղացուն չը նպաստենք մի պատառ հաց ճարելու, ի նկատի ունենալով, թէ ապագայում ինչ-ինչ փոփոխութիւններ են լինելու, — իրաւացի կերպով նկատեց ֆինլանդացին:

Մեր խօսակցութիւնը դարձաւ գործարանական արդիւնաբերութեան և ֆինլանդացի բանուորների վրայ:

Վերջին ժամանակներն արագութեամբ զարգանում է ֆինլանդիայում գործարանական արդիւնաբերութիւնը: Երկու ու կէս միլիոն ազգաբնակչութեան վրայ գալիս են այժմ 58 հազար գործարանական բանուորներ, և 1896 թուականին այդ արդիւնաբերութիւնն արտարադրել է մօտ 200 միլիոն մարկի ապրանք:

— Սակայն բանուորական հարցը մեր երկրում չունի այն կերպարանքը, ինչպէս է Եւրոպայի շատ երկրներում, — շարունակեց ֆինլանդացին: Դրա պատճառները զանազան են: Նախ՝ որ մեր ազգաբնակչութիւնը նոր է և քաղաքների թիւը սակաւ: Կապիտալիզմը մեր երկրում անկարող է ինքնակամ գործել: Այստեղ իշխում են օրէնքը, հաւասարութիւնը և ազնւութիւնը: Ոչ ոք, որքան էլ հարուստ ու հզօր լինի նա, անկարող է վերաւորել բանուորի պատուասիրութիւնը, նրան խաբել և ճնշել: Ընդհակառակը՝ գործարանատէրերն աշխատում են բարւոքիկ իրանց ստորադրեալների կեանքը՝ բանալով ուսումնարաններ, հիւանդանոցներ և հիմնելով բանուորական ընկերութիւններ: Մեր բանուորներն էլ են գործադուլ սարքում, բայց երբեք

բնութիւն չի կատարում թէ նրանց և թէ կառավարութեան կողմից: Բանուորներն ունեն իրանց առանձին թերթը՝ «Տիւօ-միէտ»: Բնակարանային բարդ հարցն աջող կերպով է լուծուած ֆինլանդիայում: Բանուորներն աշխատում են իրանց սեփական ոյժերով կռուել այդ չարիքի դէմ: Նրանք իրանցից կազմակերպում են ակցիօներական ընկերութիւններ, փոխառութիւններ են անում և կառուցանում են շատ յարմար բնակարաններ, ուր առհասարակ իրանք՝ բանուորներն են ապրում: 1875 թուականից կառավարութիւնը նպաստ է տուել կէս միլիօն մարկից աւել այդ ձեռնարկութիւններին:

Աշխատանքն այստեղ առհասարակ լաւ է վարձատրում: օրինակ, Հէլսինգֆորսում օրավարձը հաւասար է 4—6 մարկի: Սոփորաբար բանուորի վարձատրութիւնը հաշոււմ են աշխատած ժամերի համեմատ, ժամը 50 պէնի (20 կոպ.), որ միջին թուով օրական անում է մօտ վեց մարկ (2 ռ. 50 կոպ.): Ի հարկէ փոքր գումար չէ այդ, բայց պէտք է ի նկատի ունենալ որ ֆին բանուորի պահանջներն էլ աւելի շատ են. նա, օրինակ, անկարող է եօլա-գնալ առանց լրագրի, թատրոնի, առանց նրան՝ որ տօն օրերին ընտանիքով բնասօրանում չը ճաշէ կամ ամառ ժամանակ քաղաքից դուրս չը գնայ, կալն:

Աշխատանքի սղութիւնն է պատճառը որ շատ գործեր այստեղ կատարում են երեխաներ և կանայք, որոնց վարձատրութիւնն ի հարկէ աւելի փոքր է. օրինակ, մակոյկավարների մեծ մասը և բաղանիքներում բոլոր ծառայողները կանայք են, նոյնիսկ աղամարդկանց բաժանմունքների «քիսաչիները» նոյնպէս կանայք են, այն էլ ոչ պառաւ կանայք: Շատ օտարոտի է թւում այդ վերջին սոփորութիւնը, և երկրիս անձանօթ մարդն ուրիշ կերպ կը մեկնէ այդ ու կը կասկածէ ֆինների բարոյականութեան վրայ: Սակայն չը կայ անշուշտ մի երկիր, որ այնքան խոտապահանջ լինէր բարոյականութեան վերաբերեալ, որքան ֆինլանդացիք են: Բաւականանանք միմիայն իրաւարան Հանրի Ժօլիի՝ «A trawers l'Europe» գրքից միքանի տեղեկութիւններ բերելով այդ մասին.

«Հասարակական բարոյականութեան պաշտպանութիւնը ֆինլանդիայում յենուած է խիստ օրէնսդրութեան վրայ, որի XX գլուխը հետեւալ վերնագիրն ունի՝ «Անօրինական կենակցութիւն և անբարոյական վարմունք»: Այս երկրում օրէնքը խիստ պատժում է այնպիսի գործողութիւններ, որոնք ուրիշ երկիրներում անուշադիր են թողնուած: Օրինակ, եթէ մի մարդ կենակցել է իր աղախնի հետ և յետոյ հետը չէ ամուսնացել,

այդպիսին խիստ պատժի է ենթարկւում: Իսկ պրօստիտուցիան համարւում է յանցանք: Ահա թէ ինչ է ասում օրէնքը. «Եթէ մի ղըմին համբերութեան տուն կը պահի կամ թէ կը յորդորէ մի կնոջ անառականութիւն անելու, կ'ենթարկուի երեք տարուայ կամ աւել ընտարկութեան և կը դրկուի բոլոր քաղաքացիական իրաւունքներից»: Մի այլ տեղ օրէնքը լիւրագրում է. «Եթէ մի ղըմին իմանալով որ ինքը վննեցական ախտ ունի, սեռական յարաբերութեամբ կը վարակէ մի ուրիշ անձնաւորութիւն, կ'ենթարկուի ընտարկութեան երեք տարով կամ աւել»:

Ամստուայ ամենաչոր ժամանակն է,—հիւսիսում էլ չդեր են անում,—ուստի քաղաքիս բնակիչների մի մասը կամաց-կամաց ցրւում է: Ոմանք ճանապարհորդում են երկրի գեղանկար վայրերում, շատերը ամառանոց են գնում: Մենք էլ, վճռեցինք մի առժամանակ կղզիների վրայ ապրել: Շոգեկնաւոր տանում է մեզ գէպի Սիբօ կղզիները: Ահա կամաց-կամաց անհետանում է մեր աչքից Յիւլիանդիայի մայրաքաղաքը: Ամփոփելով տեսածներս ու լսածներս, ակամայ յիշողութեանս մէջ նորոգւում են մի ուսս ճանապարհորդի իրաւացի խօսքերը.

«Անշուշտ Հէլսինգֆօրս քաղաքն այն կենտրոնն է, ուր արտացոլում է ամբողջ երկրի հոգեկան կեանքը իր բոլոր արտայայտութիւններով,—գրում է ուսս ճանապարհորդը: Այստեղ կան և՛ գիտնական, և՛ արուեստգիտական ընկերութիւններ, հիւանալի թատրոն, համալսարան, դպրոցական հիմնարկութիւնների ամբողջ ցանց: Այստեղ միջոցների են դիմում կուսակուսիւտերի և արքեպիսկոպոսի գէմ, այստեղ լայն կերպով զարգացած է և գործնական հիմք ունի բարեգործութիւնը. այստեղ, վերջնապէս, զարգանում է մի ահագին գրականութիւն, հրատարակւում են տասնեակ լրագիրներ, գրականութիւնները լլփն են նոր գրքերով, միլիանի տասնեակ ուրբիով կարելի է օգտուել տեղէնֆօնով. կան հրաշալի ձիաքաշ, օրինակելի կառապաններ, որոնք խստութեամբ հպատակուած են տակաւյի փողոցներում չը կան փող ու ցիւս, տրօտուարները հաւասար են և լայն, սալադաստակները լաւ քարած են, քաղաքն առատ է բուսականութեամբ և մաքուր օդով: Բնակարանները բարեկեցիկ են, արդի պահանջների համեմատ, տանտէրերը չեն ճնշում տղակեցներին և վերջիններս ճորտ չեն գրուած առաջինների մօտ: Խանութներում ձեզ չեն խարում զանազան ձեկերով, այլ ուղում են այն, ինչ որ ապրանքն իսկապէս արժէ: Վերցնելով մի թեթեւ տոկոս—չահ: Մարդիկ փողոցներում իրար չեն հրհրում, չեն հայ-

հոյուս, այլ գնում են հանդիստ և խաղաղ, զգալով որ ամեն մարդ իրաւունք ունի տրօտուարով գնալու...

«Եւ այդպիսի շատ հարցեր սնցնում էին մաքովս: Յիշեցի ես որ այդ բոլորը գտնւում է միքանի ժամուայ ճանապարհի վրայ Նովգորոդից, Պսկովից և Ռուսաստանի ուրիշ այլ նահանգական քաղաքներից, և ես, խոստովանում եմ, նախանձ զգացի, նոյնիսկ զայրոյթ»:

Ք. ՕՀԱՆԵԱՆ